

ULEFOSS ROTARY KLUBB

NOTATER FRA FELLESARRANGEMENT med Holla historielag, Telemarkkanalens venner og Øvre Verkets venner

Dato	År	Referent
5. april	2018	Per Harald Hermansen

Bortimot 80 personer hadde funnet veien til Spiseriet på Øvre Verket denne aprilkvelden, for å få et bredere innblikk i brynesteinvirksomheten. Spiseriet hadde ikke flere ledige stoler, noe som tyder på at dette må ha vært ett av de best besøkte arrangementene man har hatt der overhodet. Samarbeidet mellom de fire involverte foreningene fungerte meget bra, så arrangement på denne måten, under felles fane, kan det nok komme til å bli flere av.

Telemarkskanalens venner hadde årsmøte umiddelbart før møtet med Rorgemoen, med vanlige årsmøtesaker, pluss utdeling av Kanalprisen 2017. Denne gikk til vår venn Arvid Sten Kaasa, for «innsats og viktige initiativ til å gjøre opplevelsen på og langs Telemarkskanalen rikere for besøkende».

En overrasket kanalprismottaker. Leder i «kanalvennene», Christin Normann, var prisutdeler.

Stinn brakke på Spiseriet 5. april! Dag Rorgemoen til venstre.

Kveldens foredrag var ved direktør ved Vest-Telemark museum, Dag Rorgemoen. Temaet han belyste for oss, var:

Brynestein fra Eidsborg – Norges eldste og lengstlevende eksportindustri

Det ble imidlertid ikke tatt notater fra dette møtet. Det som står nedenfor, er dermed ikke noe referat fra Dag Rorgemoens foredrag, men nedtegnelser gjort mer enn en måned etter, basert på det skriveren husker, samt på egen kunnskap fra tidligere, og på forskjellige kilder, funnet på nettet (forskjellige artikler og masteroppgaver, Skiensatlas, Vest-Telemark museum, Store norske leksikon, Wikipedia, m.v.). Rorgemoen skal altså ikke ha noe ansvar for eventuelle feil som måtte bli påvist i den påfølgende teksten, snarere skal han ha æren for en god del av det som er korrekt.

Dag Rorgemoen foredrar på Spiseriet 5. april

Om brynesteinsbryting, bearbeiding, transport og eksport. Loftsgarden 2007:

Brynestein brukt som ballast og salgsvare, funnet i «Bølebåten» 1959. Foto: Telemark museum.

Bryting, sortering og bearbeiding.

Brynene ble brutt i flere steinbrudd i Eidsborg-området, ovenfor dagens Vest-Telemark museum. Steinen var i to kvaliteter, «hardstein» og «blautstein». Førstnevnte gikk mest til eksport, mens blautsteinen ble mye brukt lokalt. Bryting av hardsteinen var vinterarbeid, når det ellers var lite å gjøre på gårdene i området, og når vann og frost gjorde brytingen lettere. Blautsteinen kunne brytes året rundt, men brytingen foregikk stort sett mellom våronna og slåttonna. Egne folk hogg til og sorterte steinen i bruddet, til avlange stykker av passende lengde og form.

Transport på land og vann

De bearbeidede brynesteinene ble fraktet ned de bratte Eidsborgkleivene til Dalen, til Lastein brygge, med hest, som kløv eller på slede. Derfra gikk ferden vinterstid med hest og slede på isen. Sommerstid brukte man prammer eller flåter, over de lange strekningene nedetter vassdraget – Bandak, Kviteseidvatn og Flåvatn, ned Straumen forbi Strengen ned til Saltevje. Her måtte det lastes om, på grunn av vanskelige eller umulige seilingsforhold. Strykene oppstrøms vassdraget fra Lunde var sjelden farbare, og da med stor risiko. Brynestein og andre varer – og folk – måtte over land fra Saltevje ned til områdene nær der Lunde sluser ligger i dag. Herfra kunne frakten gå på kjøll ned til Nomesstrand, der det igjen måtte lastes om, og fraktes over land over eidet mellom Nomevatn og Eiestrand (Eidsbygda). Fra Eiestrand kunne man krysse over Eidselva til Lefserud og videre over land ned til Norsjø ved Ulefoss, eller seile lenger nedover før man måtte over land for å unngå Ulefossen. Så ventet Norsjø, også den med lange roskift – eller god vind, om man var heldig – ned til Fjærekilen. Her bar det over land igjen, over Geiteryggen ned til Gråten ved Skienselva, som dermed kan sies å være en av våre tidligste

eksportthavner. Det var også en ferdselsvei fra Skjelbredstrand / Klovholt over åsen ned til Voldsfjorden ved Svanvik.

Bompenger

Underveis til kysten måtte man over land, og grunneierne skaffet seg en ekstra inntekt ved å kreve inn toll for frakten over deres eiendom, etter hvert med rett gjennom kongelig brev. Bompenger er slett ikke noe nymotens!

Navn

Lastein ved Dalen er et navn med klar sammenheng – her både lødde og ladde man stein – lødde i stabler, og ladde, eller lastet, stein om bord. Hardstein ble også kalt «[griot](#)», og nettopp denne betegnelsen har inngått i navn nedover vassdraget. Vi finner blant annet Grotevje tvers over Straumen for Lunde sluse, Grøtsund, Grøtvik, og ikke minst Gråten.

Skien bygget på brynestein

Skien har fra svært gammel tid vært en av de viktigste havnene i Sør-Norge, i en periode med handelsprivilegier helt til Sira. Brynestein har vært en av de viktigste handelsvarene her, etter hvert sammen med tømmer (fra ca. 1600 og fremover). At Skien ble et viktig maktsentrum, med småkonger, kloster og kirkemaktsenter, henger sammen med dette.

Eksport

Brynestein ble handlet med over det meste av Norge, og er funnet i samtlige vikinggravfunn her i landet. Steinen ble eksportert sjøveien, og er funnet i landene rundt Østersjøen og Nordsjøen, der den ble handlet med på markedene. På Island og Grønland er det gjort funn, og i det senere er det gjort funn i Nord-Amerika, på de stedene man vet at Leiv Eiriksson og andre slo seg ned. Det er også god grunn til å tro at man kan finne eidsborgbryner langs vikingenes vidfarne veier, der de fór som krigere og handelsfolk – langs elvene gjennom Estland, Russland, Hviterussland, Ukraina ned til Svartehavet og Miklagard, dagens Istanbul, hvor keiseren hadde skandinaver i livgarden sin – kalt væringer. Noen vikinger seilte den andre veien, sørover langs kystene av Vest-Europa, gjennom Gibraltar inn i Middelhavet. Når vi vet at det knapt var en vesteuropeisk by med forbindelse med sjøen som ikke en eller flere ganger ble beleiret eller inntatt av vikinger – London og Paris inkludert – ville det vært merkelig om ikke eidsborgbryner finnes også på slike steder.

Eldst? I alle fall lengst

Når man har sikre kilder tilbake til 700-tallet for brynesteinseksport, og vet at det var drift i bruddet og eksport frem til 1950-tallet, er det dekning for å kalle brynesteinvirksomheten for Norges lengstvarende eksportindustri. Den er også blant de aller eldste. Man har riktignok funnet jern fremstilt av norsk myrmalm i Danmark, og jernvinna var utvilsomt også, i all sin kompleksitet, en form for industri. Dermed kan nok jern fra myrmalm ha vært en tidlig

Bryner ble nok mest brukt til fredelige sysler, som ljàslått av gras m.v. Da var det praktisk med en brynekopp, som man hadde brynet oppi, med litt vann. Her et praktkeksplar av en brynekopp i tre, skåret ut i ett stykke, med akantusmønster øverst. Foto: Telemark museum.

eksportartikkel. Omfanget av jerneeksporten vet vi ikke mye om. Jern og bryner har gått hånd i hånd opp gjennom historien – har man jern som skal brukes til å skjære med, trenger man noe å holde det skarpt med. Uansett er vi her tilbake i førhistorisk tid – vi må basere oss kun på arkeologiske funn, og har ikke skriftlige kilder å bygge på. I volum og tidslengde er i alle fall brynesteineeksporten størst.

Se også artikkelen

[Bryner – en verdensartikkel fra Eidsborg](#)